

HERMENEVS

3^e JAARGANG, AFL. 5 — 15 JANUARI 1931

Kalender en willekeur.

Iedere goede kalenderregeling zal er op uit zijn aan de eene kant de werkelijke tijdsindeeling zoo goed mogelijk weer te geven en aan de andere kant rekening te houden met de eischen van de practijk. De verschillende systemen varieeren naar mate van de astronomische kennis van volken en tijden, en de concessies aan het maatschappelijk leven nemen in de eene kalender een belangrijker plaats in dan in de andere, maar in hoofdzaak zijn het altijd en overal deze twee factoren die de kalender bepalen. Onze tegenwoordige regeling schijnt door de hervormingen van Caesar en Gregorius XIII astronomisch nu wel aan de hoogste eischen te voldoen; voor het maatschappelijk leven zien sommigen er nog onvolmaaktheden in, maar de voorgestelde veranderingen stuiten gelijk bekend op allerlei bezwaren. Men is echter niet altijd zoo scrupuleus geweest op dit punt en de oude geschiedenis leert dat zoowel Grieken als Romeinen vaak de kalender dienstbaar hebben gemaakt aan de meest verschillende belangen. Dat daarmee de astronomische zuiverheid verloren moest gaan, spreekt van zelf; er wordt ons een spreekwoord meegedeeld ἐν Κέῳ τίς ἡμέρα; er moet daar dus op het eiland Keos een spreekwoordelijke verwarring geheerscht hebben op kalendergebied, zóó dat met dit woord in het algemeen de grootst mogelijke onzekerheid werd aangeduid. Want wel bestond er een kalender op Keos, maar blijkbaar nam men het er niet zoo nauw mee. En niet alleen daar; er zijn een groot aantal gevallen bekend, waar de normale gang van de kalender verstoord is, soms door verkeerde berekening, wat op den duur moest uitloop en op een fout van maanden, maar dikwijls was er eenvoudige willekeur in het spel en kwam de kalender in het gedrang door motieven van bijgeloof of godsdienst, politiek of vleierij, partijbelang of hebzucht en oorlogsnoodzaak. En die willekeur putte dan eenige schijn van recht uit de normale regelmatig weerkerende afwijkingen die het jaar vertoonde.

Om ons te bepalen tot de Grieksche kalender, het jaar was daar de som van 12 maanmaanden, d. i. 354 dagen, terwijl de eischen

van den eeredienst het noodig maakten die tijd nog zooveel te verlengen dat bepaalde data van feesten enz. steeds in hetzelfde jaargetijde terugkeerden, dus behalve met de maan ook rekening te houden met de zon. Door schrikkeling werd daarom het tekort (il dagen) van eenige jaren, opgespaard tot een 13^e maand, om de 2 of 3 jaar bijgevoegd. Men had die \pm 11 dagen ook wel elk jaar kunnen bijvoegen, maar dan zou de overeenstemming met de zon bereikt zijn ten koste van die met de maan, wat niet gewenscht was, omdat de verschijning van de nieuwe maan godsdienstig werd gevierd op de eerste van iedere maand. In Attika wordt in het schrikkeljaar de maand Poseideon (December) gevolgd door Poseideon δεύτερος, ook wel ὑστερος of ἐμβόλιμος. Hier had men dan een *eerste* afwijking van de natuur ten behoeve van de praktijk. Maar ook het maanjaar zelf stelt zijn eischen en maakt nu en dan een 2e schrikkeling noodig maar nu van een dag, omdat het iets langer is dan 354 dagen. Dit overschot wordt weer opgespaard tot een heele dag, met het gevolg dat de nieuwjaars- tevens nieuwe maandsdag zich ten minste niet te ver verwijdert van de nieuwe-maan.

Zoowel in het gewone jaar nu als in het schrikkeljaar dat dus 13 maanden telde, wisselden de maanden van 29 en van 30 dagen regelmatig af. Want het leven verzette er zich weer tegen dat een maand 29½ dag zou duren, zooals de astronomie het ongeveer verlangt. En als nu tenslotte in een schrikkeljaar eens de eerste maand 29 dagen had en dus ook de laatste, dan was er nog een 3^e schrikkeling noodig al weer van een dag, om de 384 vol te maken.

Die schrikkeldagen heeten dan alweer eigenaardig ἔνη και νέα ἐμβόλιμος, in tegenstelling met de voorafgaande ἔνη και νέα προτέρα.

Deze 3 normale invoegingen voldeden bij juiste toepassing aan alle eischen die het Grieksche leven stelde. Men ziet er uit, dat de Grieksche kalender geen *starre regelmaat* kende, maar een zekere *soepelheid* had, waaruit zich de veel verder gaande afwijkingen laten verklaren, en verder zien we hier al dat men die regelmatige afwijkingen door een *fictieve telling* als het ware trachtte te verbergen, een principe dat ook een groote rol speelt in de nu te noemen gevallen van misbruik.

1. We beginnen met een vrij onschuldig geval, een schrikkelmaand buiten de tijd ingevoegd, maar nog met sacrale bedoeling.

Terwijl n.l. de gewone Attische schrikkelmaand in den winter viel, werd hier bij de wet uitdrukkelijk bepaald ¹ μήνα ἐμβάλλειν Ἐκατομβαιῶνα. (Juli). De reden was, dat er een offer van eerstelingen gebracht moest worden in Eleusis in de 3^e maand van het Attische jaar, en om de tijd daarvan nog wat uit te stellen tot de vruchten rijp waren werd de eerste maand Juli z.g. verdubbeld onder de leus van ἐμβάλλειν schrikkelen, dus quasi normaal. De datum van het offer zelf veranderen durft men blijkbaar niet, de godheid moet op de hem toekomende tijd geëerd worden, maar dat bereikt men door aansluitend aan de normale schrikkeling op onregelmatige wijze een maand in te voegen.

2. Zaten hier nog *sacrale* bedoelingen voor, we komen nu tot de politiek. Men weet dat in Attika telkens 50 raadsleden afwisselend uit elk der 10 phylen het dagelijksch bestuur vormden gedurende 35 of 36 dagen ($4 \times 36 + 6 \times 35 = 354$) en in een schrikkeljaar 38 of 39. Maar toen nu later ter eere van Antigonos en Demetrius er 2 phylen bijkwamen en ter eere van Ptolemaeus nog een 13^e, was het noodig ook die nieuwe phylen een beurt te geven. De eerste keer was dit het eenvoudigst te bereiken door kunstmatige verlenging van het jaar, en daar de normale schrikkeltijd al voorbij was, moest men dan maar een latere maand verdubbelen. Zoo kan men dan de schrikkelmaanden Januari en Februari verklaren, waarvan de inscripties ² getuigen. De kalender moest zich hier schikken naar de politiek, vereering of vrees voor de vorsten was het motief om het jaar te verlengen, maar men kón dat doen naar analogie van bestaande instellingen; kwaad kon het niet, als men een volgend keer maar een schrikkelmaand oversloeg.

3. Veel verder gaat de vleierij in een geval, waar de quasi-üormale handelwijze tot caricatuur wordt. Dat was toen Demetrius Poliorcetes bij de Atheners met het verzoek kwam te worden ingewijd in de mysteriën, ³ ofschoon het April was; de aangewezen datum was toen al voorbij. Maar bovendien behoorde de inwijding in drieën plaats te hebben: het eerstegedeelte in Februari, het tweede in September, en dan pas weer na een jaar kon men onder de geheel ingewijden worden opgenomen. Zoo. was de heilige wet, maar

¹ Ditt.³ 83.

² Ditt.³ 536 en I. G. II. 5, 733.

³ Plut. Dem. 26.

Demetrius kon niet zoo lang wachten en zijn vleiers wisten raad. Bij volksbesluit werd de loopende maand April voor deze gelegenheid omgedoopt in Februari (καλεῖν καὶ νομίζειν) waarmee formeel aan de eerste eisch was voldaan en de inwijding kon beginnen. Vervolgens kreeg dezelfde maand opnieuw een andere naam: September, zoodat het 2^e gedeelte kon doorgaan. Over de laatste eisch zette men zich heen en Demetrius had zijn zin.

Hoever men hier nu ook heeft durven gaan, even merkwaardig is zeker wat men *niet* durft. Want al schroomt men niet deze Demetrius door allerlei eerbewijzen als god te behandelen, de heilige wet van Eleusis moet toch ook voor hem geëerbiedigd worden. Maar wel dacht men door een *fictie*,¹ door een kinderachtige naamsverandering aan die heilige wet voldaan te hebben. En misschien laten de grieksche goden zich inderdaad zoo misleiden, maar niet de menschen, en de critiek bleef niet uit. In de comedie werd de voorsteller van dit besluit bespot als ὁ τὸν ἑνιαυτὸν εἰς μῆν' ἓνα en Diodorus, die hetzelfde mededeelt, gebruikt hier ondanks alles de uitdrukking κινῆσα τὸ πάτριον ἔθος (20. 110).

4. We komen van kwaad tot erger, van politiek tot eigenbaat. Want nu moet het geval van Verres² genoemd worden, die zeker niet minder grof dan de Atheners is omgesprongen met de kalender van een klein stadje op Sicilië, „waar men om in overeenstemming te blijven met zon en maan de maand als het noodig is één, soms twee dagen langer of korter maakt.” Zoogenaamd nu met ditzelfde doel, maar in waarheid om de verkiezing van een vriend voor een priesterambt door te zetten nog vóórdat de ev. candidaat, die de meeste kans heeft, kan denken aan mededinging, licht Verres „die novus astrologus” niet één dag uit de maand, maar hij neemt 1½ maand uit het jaar, hij laat b.v. 14 Maart officieel volgen door 1 Mei „proscribi jubel.” Hoewel onder algemeen protest, moet op de nu „wettige” datum de eenige candidaat bij gebrek aan mededingers wel gekozen worden. Als lang daarna de ander in de stad komt en denkt nog 14 dagen te hebben voor zijn candidatuur, is hij integendeel een maand te laat.³ Men moet nu maar niet vragen

¹ Ook in dit opzicht geldt de regel: in sacris simulata pro veris. (Serv. op Aen. 2, 116).

² Cic. Verr. II, 128.

³ In onze kalender is al het vernuft van een Jules Verne noodig om een verwarring van één dag en ook niet meer, theoretisch aannemelijk te maken!

hoe het intusschen gegaan is met contracten, feesten, offers enz., maar in alle geval was het noodig zoo gauw mogelijk de fout weer te herstellen door een schrikkelmaand van 45 dagen, waarmee de tijdrekening tenminste weer in orde was. Cicero's slotopmerking zooals trouwens dit heele hoofdstuk is nog de moeite waard: „Als zoo iets in Rome kon gebeuren, dan zou Verres de eenige 35 gerechtsdagen tusschen de spelen ook wel weten weg te werken.” Dat de Romeinsche priesters op dit punt niet zoo heel veel zuiverder waren dan Verres, moet Cicero toch wel heel goed geweten hebben,¹ maar we houden ons nu maar aan Grieksche voorbeelden.

5. Daarvan zijn er nog eenige merkwaardige, in dienst van de oorlogvoering. Niet zoo heel diep ingrijpend was wat Alexander de Groote deed bij het beleg van Tyrus.² Na 7 maanden vechten was er nog geen resultaat bereikt, toen op een dag dat er gerust werd een waarzegger bekend maakte dat nog in die maand de stad genomen zou worden. De uitwerking van zijn woorden was een heel onverwacht hoongelach, want het was juist de laatste van de maand. Om het figuur te redden beval Alexander nu dat die dag niet zou gelden voor de laatste, de 29°, maar voor de 28°. Daarmee was de eer van den waarzegger, zoo belangrijk in de oorlog, gered en het leger, nu vol moed, nam Tyrus met een laatste krachtsinspanning in. Ook hier zien we diezelfde soepelheid van de Grieksche kalenders, door Alexander voor eigen doeleinden misbruikt volgens zijn recht van veldheer en koning.

6. Van dat recht had hij ook al een eigenaardig gebruik gemaakt toen bij de Granicus³ bezwaar gemaakt werd tegen een gevecht in de maand Daisios, „waarin de Macedonische koningen niet gewoon waren uit te trekken,” een godsdienstig bezwaar zooals meer voorkomt. Maar voor Alexander kwam de godsdienst pas na de strategie en hij stelde de bezwaarden gerust *κελεύσας δεύτεροισιν Ἀρτεμίσιον ἄγειν* d.w.z. door de vorige maand te verdubbelen. En het merkwaardige is, dat de zaak daarmee werkelijk in orde was: *ἐπιηρωθήσαστο*. Wie waren hier de bedrogenen? De Macedoniërs die bezwaar hadden gemaakt, of de goddelijke machten die hinderend hadden kunnen optreden? Hoe het zij, de uitslag was de bekende overwinning.

¹ Censorinus 20, 6.

² Plut. Al. 25.

³ Plut. Al. 16.

Nog wonderlijker klinkt ons dit verhaal, als we hooren dat de slag geleverd is op 24 Daisios, zoodat niet alleen achteraf maar zelfs heel laat tot de schrikkeling besloten moet zijn. En dan was er nog dit nadeel dat nu toch onherroepelijk Daisios moest volgen, en nog wel een volle maand, waarin niet gevochten mocht worden. Inderdaad vermeldt de geschiedenis hierna feesten in Ephesus, al zijn natuurlijk wel afdeelingen van het Mac. leger nog op expeditie.¹

7. Tenslotte moesten Alexander en zijn Macedoniërs dit maar verantwoorden voor hun eigen godsdienstig geweten. Maar minder onschuldig wordt het als zulke kunsten moeten dienen om anderen te bedriegen. Daarvan werden de Epidauriërs² het slachtoffer toen Argos in de Pelop. oorlog een inval deed in hun land in de Karneiosmaand, terwijl dus Sparta en zijn bondgenooten zich onthielden van oorlogvoeren. Natuurlijk durft ook Argos niet ronduit de heiligheid van de feestmaand schenden; ze trekken daarom al de 27e van de vorige maand uit „en houden nu diezelfde datum, één lange 27e dag, gedurende de heele tijd dat de expeditie duurt, en verwoesten het gebied van Epidaurus”. Zoo zien we hier door de eene partij de tijd eenvoudig stop gezet, een „zon sta stil”, maar dan geheel menscheijk, en ook hier weer de valsche lading gedekt door een eerlijke vlag, want het stopzetten van de telling en het dubbeltellen van den datum past volmaakt in het systeem.

8. Maar ook als ze zelf aangevallen worden, zoeken ze hulp bij de kalender. Hetzelfde Argos, dat de heilige feestmaand ontdoken heeft, beschermt zich 30 jaar later³, als Sparta invallen doet in zijn gebied, telkens met de heilige feesttijden, en ofschoon de datum weer valsch is, is Argos nog hoogst verbaasd als Sparta die niet eerbiedigt en de aanval evengoed doorzet. Maar ook de Spartaansche koning heeft dit maar niet zóó durven doen, hij heeft eerst toestemming gevraagd in Olympia en Delphi, en al meent hij die gekregen te hebben, toch laat hij zich al gauw door een aardbeving, bliksem en een ongunstig uitgevallen offer tot de terugkeer dwingen. De goden schijnen ondanks alles dus toch op de hand van Argos

¹ Zoo zou Peter de Groote door zijn priesters vastendagen hebben laten uitroepen, z.g. volgens de kalender, om mouterij wegens honger te bezweren. (Handelsblad April 1930.)

² Time. 5, 54.

³ Xen. Hell, 4, 7, 2.

en dat ook van deze zijde vertrouwen was gesteld in de list blijkt uit Xenophons slotwoorden, dat de Argieven groote schade leden daar de inval *onverwacht* was. Toch zien ze nu wel in dat hun bedrog, ἢ τῶν μηνῶν ὑποφορά niet meer baat en ze zijn daarom geneigd tot vrede.

9. Als we Plutarchus mogen gelooven, en hij kon het weten, zoo goed als zijn lezers het konden controleeren, dan is een willekeurige kalenderwijziging zelfs regel geweest in Athene. In zijn verhandeling over de broederliefde (18)¹ vertelt hij dat de Atheners steeds de 2^e Boedromion overslaan om niet te worden herinnerd aan den strijd van Athene en Poseidon, τὴν δευτέραν ἔξαιροῦμεν οὐπρὸς τὴν σελήνην ἀλλ' ὅτι ταύτῃ δοκοῦσιν ἐρίσαι οἱ θεοί. Wonderlijk is het wel dat de Atheners juist de materiele herinnering aan die strijd dan zoo zorgvuldig bewaard hebben. Maar ook dit bericht staat niet alleen, wij hooren eveneens van de Atheners, dat ze nóg een dag uit het jaar hebben uitgelicht die hun onaangenaam was, de doodsdag van Panathenais, de dochter van Herodes: ψηφισάμενοι τὴν ἡμέραν ἐφ' ἧς ἀπέθανε ἔξαιρεῖν τοῦ ἔτους.²

Dit zijn willekeurigheden die dadelijk weer een tweede noodig maken om de fout te herstellen, maar overigens doen ze geen kwaad. Ze zouden een uiting kunnen zijn van diezelfde blij moedigheid die Maeterlinck³ in geestdrift brengt als hij spreekt over het opschrift van een zonnwijzer bij Venetië:

„Horas non numero nisi serenas”.

De Grieken hebben deze manier van doen blijkbaar van hun zonnwijzers geleerd en toegepast. Ze negeeren uren en zelfs heele dagen en maanden, die hun lastig zijn, zooals ze omgekeerd kans hebben gezien de dagen bij te voegen die ze noodig hadden.

Enschede.

A. PALACHE.

¹ Vgl. Q. Conv. 9, 6.

² Philostr. Kayser 240, geciteerd by A. Mommsen, Chronologie.

³ la mesure des heures.

Modi Perennes

Bright is the ring of words
 When the right man rings them,
 Fair the fall of songs
 When the singer sings them.
 Still they are carolled and said —
 On wings they are carried —
 After the singer is dead
 And the maker buried.

Low as the singer lies
 In the field of heather,
 Songs of his fashion bring
 The swains together.
 And when the west is red
 With the sunset embers,
 The lover lingers and sings
 And the maid remembers.

R. L. STEVENSON.

Clarus est blandae sonitus loquelaе,
 Ore quam vates recitat perito,
 Dulce cantoris modulamen omnes
 Fertur ad aures.

Personant voces modulique in aevum —
 Alitum ritu volitant per auras —
 Ossa cantoris licet et poetae
 Terra recondat.

Ut cubet cantor loca per fragosa,
 Quern tegit late redolens erice,
 Quod sua quondam melos arte fudit
 Cogit amantes.

Vespera solis radiis rubente
 Usque cunctatur recinens amator
 Et recordatur numeros puella
 Corde repostos.

P. H. D.

Een verdediging der Geneeskunst.

In de literaire geestesproducten van de laatste eeuwen ondervond de arts over het algemeen meer spot dan waardeering. Niet alleen het geborneerde van sommige medici, maar ook hun onmacht tegenover veel ongeneeslijke ziekten en tegenover den dood, waarmede elk menschenleven eindigt, was daartoe soms aanleiding.

Reeds daarom neemt het kleine geschrift *Περὶ Τέχνης* (sc. ἱπποκράτους) een bijzondere plaats in de wereldliteratuur in, omdat men hier dit zeldzame ziet gebeuren, dat de verdediging der geneeskunst tegenover goedkoope critiek en vinnig sarcasme ter hand wordt genomen door één, die niet zelf tot haar beoefenaars behoort.

Want al is dit werkje ingelijfd in de Hippocratische verzameling, indien de lectuur van het voorafgaande betoog nog niet die overtuiging heeft gewekt, dan is de epiloog (14) daar toch om evident te maken, dat de auteur niet als arts mag worden beschouwd. Dat betoog blijkt een uitgesproken rede te zijn (οἱ τε νῦν λεγόμενοι λόγοι), hij zelf een redenaar, die, ongetwijfeld zonder onderschatting van eigen prestatie en met een gepast gevoel van eigenwaarde, zich toch aan het einde van zijne voordracht over de geneeskunst hoffelijk nog even tot de geneeskundigen onder zijn auditorium wil wenden met de toestemmende verklaring, dat de daden van hen, die de kunst verstaan, voor de meesten toch meer bewijskracht zullen hebben dan het gehoorde woord.

Intusschen — geheel onkundig op medisch gebied mocht de redenaar, die zich in het openbaar daarop gaat wagen, toch ook niet zijn, en zoo is er wel ter dege voor zorg gedragen, dat zijn kennis van geneeskundige zaken in zijn redevoering op weinig opvallende wijze doorschemert. Want een andere motiveering en een andere strekking kan de overigens onnoodige, breede anatomische uitweiding, die hij zich in den loop van het betoog éénmaal permitteert, wel niet hebben. Met kennelijk genoeg overstelpt hij hier (10) zijn gehoor in steilen woordental met een aantal ontleedkundige termen en begrippen, die, haastig tot zinnen aaneengeregen, met versneld tempo worden voorgedragen. Maar voor den rustigen lezer is de stille bedoeling een indruk van geleerdheid te wekken, niet problematisch.

Het is dus een redenaar, wel geen arts, maar toch een eenigszins

ter zake kundig man, die, na een metaphysische uiteenzetting over het werkelijk bestaan der geneeskunst (2), zich in nobele gezindheid opmaakt om klaar en duidelijk aan te toonen, wat de taak dezer tamst is niet alleen, maar ook dat zij die geheel volbrengt en volbrengenkèn, en tevens om „de woorden te weerleggen van hen die haar smaadheid meenen aan te doen.” (3). Dit laatste en het apologetisch karakter, dat de rede daardoor krijgt, vinden wel hun oorsprong in den polemischen aard van den schrijver, die aan woordenstrijd en redetwist gewend blijkt te zijn, en zeker geen beginneling was op het wapen der dialectiek. Want trots dient hij den fictieven tegenstander (ὁ τὰναντία λέγων) van antwoord, en onbarmhartig rafelt hij diens bedenkingen aan flarden.

Wars van een al te gemakkelijke critiek op de geneeskunst en van een ongemotiveerd cynisme als van een Shaw, kritisch genoeg weer om in te zien dat het ook op haar terrein niet allen koks zijn, die lange messen dragen (met ἀλλὰ scheidt hij de uitoefening der kunst door hen die het willen, en door hen die het kunnen, 10), is het hem er alleen om te doen de geneeskunst in haar wezen en practische openbaring veilig te stellen tegenover wanbegrip en smaad.

Haar effectieve macht, haar daadwerkelijk kunnen wil hij door kracht van woord en logische bewijsvoering aantonen. Voor het moderne besef, dat hier een bewijs uit de ervaring, minstens aan de hand van statistische gegevens zou verlangen, moge dit een hachelijk pogen schijnen, hij onderneemt het —, wel niet zoo, dat hij in zijn apologetisch enthousiasme zou vergeten dat een demonstratie ad oculos overtuigender werkt dan een logisch-abstracte, — dat bewijzen de slotwoorden wel —, maar toch zoo, dat hij liever de kracht der redeneering overspant, dan de toevlucht te nemen tot verklaringen uit toeval of bovennatuurlijken invloed, die buiten de verstandelijke sf eer liggen, maar toch niet vreemd kunnen zijn geweest aan het Grieksche volksbewustzijn uit die dagen.

Want dit is wel de meest kenmerkende trek dezer rede, die Gomperz in het laatst van de 5e eeuw v. Chr. dateert, dat de geneeskunst in haar diagnostisch en therapeutisch handelen geheel zelfstandig, als een kunst sui generis, wordt gezien, zuiver van vreemde elementen, die haar lang inhaerent waren. Hier is de scheiding tusschen priester en arts, tusschen magie of religie en geneeskunst een zoo voldongen feit, dat het niet een? meer gememoreerd wordt.

En terwijl toch ook in Hellas de uitoefening der geneeskunst langen tijd berustte bij den priesterlijken stand, die immers den tempelslaap gedurende eeuwen in eere wist te houden, is in deze rede de Aufklärung reeds zoover doorgegaan, dat een gebied, waarop door alle tijden zooveel duistere invloeden en geheimzinnige krachten werden toegelaten, reeds geheel gereinigd schijnt van magisch-religieuze componenten. Geen spoor meer van opvattingen, die de ziekte als een onmiddellijke werking van daemonen beschouwen, geen sprake van bezweringen en formule's; al het onbegrepene, dat een oudere generatie nog van een bovennatuurlijken oorsprong achtte, wordt doorvorscht door het verstand, dat klaarheid en licht tracht te brengen. Ook in pathogenese en therapie is voor dezen Griek de hoogste instantie het intellect, nadrukkelijk wordt het logisch-causale denken als alleen toelaatbaar geoordeeld, en de empirisch-inductieve methode op dit gebied geïnaugureerd.

Dat blijkt o. a. uit de beschouwingen over de werkzaamheid der artszen bij het herkennen en behandelen der zieken. Deze is niet zuiver intuïtief en suggestief-magisch, maar intellectueel en rationeel. Zij staan aan de ziekbedden, λογισάμενοι τὰ τε παρεόντα τῶν τε παροιχομένων τὰ ὁμοίως διατεθέντα τοῖσι παρεοῦσι, dus wikkend en wegend, de huidige waarneming met vroegere ervaring associeerend en confronteerend, en daarnaar handelend (7).

Dat blijkt ook als hij den arts voor diagnostische raadselen ziet geplaatst. Als de natuur in zoo'n geval van een aandoening der inwendige organen vrijwillig geen aanwijzingen geeft, dan zal de kunst haar bij wijlen trachten te dwingen tot spreken door de diagnostische proef, die dan b.v. het gedrag der ademhaling nagaat bij krachtsinspanning door klimmen (13).

Al is dus de medische wetenschap nog niet als zoodanig geconstitueerd, de beoefening der kunst wordt toch zuiver natuur-wetenschappelijk.

Maar deze superioriteit van het intellect op dit terrein verheft de auteur somtijds tot een echt-Grieksche suprematie van de kennis, die voor ons niet meer aanvaardbaar is.

Deze schemert door in den passus waar terecht geconstateerd wordt dat de aanwijzingen der patiënten meer op een meenen dan op een weten berusten (δοξάζοντες μᾶλλον ἢ εἰδότες), en dus niet geheel betrouwbaar zijn. Hier verrast ons de volgende argu-

mentatie: „εἰ γὰρ ἠπίσταντο, οὐκ ἂν περιέπιπτον αὐτοῖσι,” een bewering, die, zooals een volgende zin duidelijk maakt, bedoelt te zeggen dat de ziekte geen overhand krijgt over één, die haar in oorzaak en wezen kent. De omstandigheid, dat door het niet vroegtijdig herkennen van een ziekte het juiste moment tot ingrijpen voor altijd verzuimd kan zijn, wordt dus zonder bezwaar gegeneraliseerd tot de opvatting als zou het bezwijken aan een ziekte van een niet deskundig behandeld patiënt op onvoldoend weten berusten, en omgekeerd voldoende kennis der ziekte gelijk staan met de macht tot succesvolle behandeling. De latere geschiedenis der geneeskunst toont echter wel dat de vordering op therapeutisch gebied dikwijls veel langzamer gaat dan de toename van nosologische kennis.

Wanneer nu de redenaar de reële macht der kunst tracht te bewijzen, dan doet hij dit op niet onverdienstelijke manier in hoofdzaak door een tweetal beweringen, één van negatieve en één van positieve strekking, die echter geen van beide voldoende worden gesteund. Eenerzijds gaat het hem er om de kunst vrij te spreken van de schuld aan den dood van hen, die onder de medische behandeling komen te sterven. In stee van een beroep op de virulentie van sommigen ziekten, waartegen de geneesmiddelen het afleggen, en die dus ongeneeslijk zijn, — een beschouwing, die elders wèl wordt ingevoerd — bepleit hij dat het toch waarschijnlijker is dat de geestelijk en lichamelijk deficiënte stervenden zich niet houden of kunnen houden aan des dokters voorschriften, dan dat de artsen, die gezond naar lichaam en geest de behandeling leiden, onjuiste voorschriften zouden geven (7).

Anderzijds verzet hij zich tegen de kleineering van de macht der kunst door hen, die opmerken, dat vele zieken ook zonder medicus zijn genezen (5), maar laat zich tevens in het vuur van zijn rede tot een onjuiste voorstelling verleiden. Zeker, die opmerking kan als zoodanig niet worden tegengesproken. Maar tenslotte moeten die zieken toch weten dat zij met het doen of laten van iets (ἢ δρῶντές τι ἢ μὴ δρῶντες) hersteld zijn: door veel te eten of te vasten, veel te drinken of te dorsten, door al of niet gebruik van baden, rust of inspanning, slaap of slapeloosheid, of door een combinatie dezer momenten. Welnu, zoo wordt geredeneerd, dan geraken zij zonder het te weten toch op het gebied der geneeskunst, en schoon niet aan haar geloovend, worden ze toch door haar gered. En tri-

omphantelijk klinkt het: „καὶ τοῦτό γε τεκμήριον μέγα τῆ οὐσίῃ τῆς τέχνης” !

De genezingen zonder bewuste medicatie en evidente oorzaak, die hier bedoeld zijn, de z.g. spontaangenezingen dus, worden onttrokken aan de het organisme eigen regeneratieve krachten, aan de in het lichaam zelf gezetelde macht der natura medicatrix, en éézijdig toegekend aan uitwendige factoren, aan het doen en laten der lijdenden ; en omdat de artsen toch ook wel zonder geneesmiddelen met dergelijke veranderingen van leefwijze te werk gaan, wordt het gedrag van den zieke in zekeren zin geduid als behoorend tot de geneeskunst. Met de erkenning van het goede in de natuurgeneeswijze leidt een zeer storende begripsverwarring tot een beperking van het gebied der spontane genezingen en een onwettige uitbreiding van het terrein der kunst.

De eischen, die de redenaar aan de geneeskunst stelt, zijn niet gering. Dit blijkt als hij de ziekten indeelt naar de sedes morbi in verband met de diagnostische moeilijkheden (9). Daar zijn ziekten die door de huid doorbreken en hier kan kleur en zwelling, consistentie en warmtegraad der zieke deelen zonder moeite worden bepaald. Voor den deskundige moet in deze gevallen de diagnose zeker en de therapie doeltreffend zijn. Veel grooter is echter die andere groep van onzichtbare ziekten, die in de lichaamsholte zetelen, maar waaromtrent de kunst toch ook kennis kan verzamelen.

Het is wel merkwaardig dat de orator aangaande de eerste rubriek zoo categorisch eischt: „Van al deze aandoeningen behoort de genezing in alle gevallen onberispelijk te zijn, niet als zou ze gemakkelijk zijn, maar omdat ze ontdekt is;” een eisch, die echter gemakkelijker te stellen dan na te komen is, en die wel door geen modern huidarts als billijk erkend en aanvaard zal worden.

Toch verraadt de rede menigmaal een juist inzicht in medische zaken, zoo, als de voordeelen van vroegdiagnose en -therapie worden aangehaald, of waar verwijten worden af gewezen, gericht aan het adres van artsen die de volkomen hopelooze gevallen niet meer in behandeling willen nemen. Men mag van de kunst niet eischen, wat ze niet kan (8). Al vraagt hij niet uit menschlievendheid een schijnbehandeling, ut aliquid fieri videatur, scherp ziet hij het geoorloofde en dikwijls humane in van de houding van hem, die den door de kunst opgegeven patiënt niet onnoodig wil kwellen met behandelingsmethoden, waarvan het effect meer dan dubieus is.

Ten slotte — het was ons er niet om te doen om op alle punten na te gaan in hoeverre het betoog juist is en sterk van argumentatie. Veeleer moet als het voornaamste worden beschouwd dat hier een goedgeschoold redenaar, strijdvaardig en strijdwaardig, in vloeiende, soms rhythmische taal de geneeskunst verdedigt. En al is zijn woord misschien niet zoo beeldrijk en plastisch als dat der Platonische dialogen, toch mag de redenaar ook met den logisch-abstracten vorm, die metaphysische uiteenzettingen toelaat, bij zijn hoorders het doel bereikt hebben, dat hij zich stelde: een verlichting op een gebied, waar veel wanbegrip heerschte.

Daarin heeft hij naar de mate zijner krachten de geneeskunst van zijn tijd gediend.

En zooals hij van de contemporaine artsen verwachtte, dat zij zijn rede niet zouden verachten, al wisten ze dat de daad-voor-oogen sneller overtuigt, zoo hebben ook wij, schoon in de overtuiging dat de geneeskunst geen dialectische rechtvaardiging behoeft, maar zichzelf rechtvaardigt, toch, οὐ τὸ λέγειν καταμελήσαντες, een gedachte van piëteitvolle dankbaarheid willen wijden aan dezen enthousiasten apologeet der geneeskunst.

Amsterdam

G. A. LINDEBOOM.

Eenige sportieve praestaties in de oudheid.

In dezen tijd van intensieve beoefening van sport en atletiek is het niet onaardig de antieke praestaties op dat terrein eens te vergelijken met wat men thans weet te bereiken. Daarom mogen hier eenige mededeelingen volgen van wat ik, zonder overigens studie gemaakt te hebben van het onderwerp, aangeteekend vond.

Onder de ἡμεροδρόμοι (hemerodromos vocant Graeci ingens die uno cursu emetientes spatium, Liv. XXXI, 24) is wel de meest bekende Pheidippides, de Marathonlooper, die, om in Sparta de tijding van de overwinning bij Marathon mede te deelen, de ongeveer 212 km, die Athene van Sparta scheidt (een afstand van Amsterdam tot Delfzijl) in twee dagen aflegde. Deze praestatie werd overtroffen door den Plataeër Euchidas, die na den slag bij Plataeae voor zijn stadgenooten nieuw vuur ging halen te Delphi van het altaar van Apollo, en den weg, heen en terug, in één dag aflegde, dat wil dus zeggen een afstand van ongeveer 185 km (ongeveer van

Amsterdam tot Vlissingen). Volgens Plinius (N. H. VII, 84) legden Anystis, een Spartaansche hardlooper en Philonides, de cursor van Alexander den Grooten, den 222 km langen weg van Sicyon naar Elis in één dag af (van Amsterdam tot Winschoten), maar hij voegt er aan toe: „nunc quidem in circo quosdam CXX milia passuum tolerare non ignoramus”, dat is dus 240 km of de afstand van Dokkum tot Brielle. Ja hij deelt mee, dat „nuper” een knaap van den middag tot den avond loopende, LXXV milia passuum, dat is dus 112 km (van Amsterdam tot Doesburg) aflegde. Doordat bij dergelijke afstandsmarschen de tijd uit den aard der zaak niet zoo nauwkeurig werd opgenomen als thans pleegt te geschieden, is vergelijking moeilijk. Op kleinere afstanden bereikten moderne hardloopers wel grootere snelheid dan die van genoemde Grieken; zoo liep de Fin Sipila 20 km in 1 u. 6 m. 29 sec. en de Fin Nurmi 10 km in 30 m. 6½ sec., en werd de Marathonloop (42,225 km) in 1924 gewonnen in den tijd van 2 u. 32 min.; maar het is duidelijk dat zoowel het verschil in afstand, als ook het onderscheid van terrein vergelijking onmogelijk maakt. Plinius wil van de door hem vermelde snelheden een indruk geven door er op te wijzen, dat Tiberius Nero, toen hij zijn zieken broeder Drusus in Germanië bezocht, een dag en nacht doorrijdend in drie rijtuigen 200 m passuum, dus 300 km aflegde.

Gemakkelijker is de vergelijking van krachttoeren op het gebied van gewichtheffen. In Olympia is een steen gevonden met een inscriptie uit de 6e eeuw v. Chr., die vermeldt dat een zekere Bybon dezen steen met één hand over zijn hoofd wierp. Uit weging bleek, dat de steen de 150 kg haalde. Sterker nog is de toer van Eumastas, den zoon van Kritoboulos, die blijkens de inscriptie op een op Thera gevonden blok steen van 480 kg, dezen steen van den grond oplichtte. Thans is het record gewichtheffen 220 kg, waarbij echter bedacht moet worden, dat Eumastas den steen wel niet boven zijn macht geheven zal hebben. Bekend is het verhaal van Milon van Kroton, die een vierjarigen stier ronddroeg door het stadion te Olympia. Pausanias vertelt (VI, 11, 2) van den negenjarigen Theagenes, die een bronzen beeld op zijn schouders van de markt naar huis droeg. Plinius deelt mee (VII, 83), dat Vinnius Valens, een centurio van de lijfwacht van Augustus, de toeschouwers vermaakte door wagens, beladen met lederen zakken, op te beuren, totdat de zakken geleedigd waren; ook kon hij een kar tegenhouden met één hand, zoo-

dat de trekdieren haar niet vooruit konden krijgen. De toeren van dezen krachtmensch waren volgens Plinius op een monument ver-
eeuwigd.

—
Befaamd als diskobolos was in de oudheid Phayllos van Kroton, die den discus 95 voet, dus ongeveer 30 m ver wierp. Bij vergelijking met het moderne record in discuswerpen volgens Griekschen stijl, dat 37.95 m bedraagt, bedenke men dat de hedendaagsche discus 2 kg weegt, terwijl het gewicht in de oudheid varieerde van 1.35—4.76 kg. Ongetwijfeld zal dus de discus, dien Phayllos wierp veel zwaarder geweest zijn dan 2 kg; want anders zou zijn worp zeker niet spreekwoordelijk geworden zijn.

Dezelfde Phayllos was ook een vermaard springer. Bekend is het epigram πέντ' ἐπὶ πεντήκοντα πόδας πήδησε Φάυλλος. Hij sprong dus 55 voet of ongeveer 18 m. Wanneer men echter bedenkt, dat het moderne record ongeveer 25 voet is, dan past hier een vraagteeken. Sommigen nemen aan, dat de sprong van Phayllos een driesprong geweest is, dat is achtereenvolgens twee sprongstappen en een slot-sprong met beide beenen. Als deze veronderstelling juist is, verdient Phayllos toch nog bewondering, want het moderne record in den driesprong bedraagt 15.52 m. In springvaardigheid volgde op Phayllos de Lakoniër Chionis met een sprong van 52 voet, dat is dus ongeveer 17 m.

A. S.
